

ambitiösa ansatsen om social inkludering i projektet *Afrika Pågår* skapade spänningar mellan professionalism och amatörism då gränserna för vem som inkluderas i kunskapsuppbyggnaden tänjs eller förstärks. Är det ens möjligt (och önskvärt) att vidareföra de externa projektdeltagarnas kompletterande uppgifter till museets arkiv och registerkort? Hur ska gränslandet mellan museets auktoriserade föremålsbeskrivning och de inbjudna afrika-svenskarnas egna kunskaper kunna beträddas?

Afrika Pågår mötte problem i både bemaningsfrågor och annan resurstilldelning, i arkiv- och föremålssamlingarnas hantering, i målgruppsanalys och urval av samarbetspartners. Men projektet innebar också ett nytänkande och ifrågasättande av gängse museirutiner, det formade både eldsjälar och kritiker, och vid sidan av projektet producerades den här intressanta avhandlingen som säkert blir användbar i utformningen av framtida liknande ansatser. Det finns som framgått brister och förtjänster i såväl avhandlingen som det studerade projektet, men hur var det nu Heidenstam skaldade en gång: ”Det är skönare att lyss till en sträng som brast, än att aldrig spänna en båge.”

Anders Björklund, Saltsjö-Duvnäs

Frederik Wallenstein: *Muntlighet och minne. Sagatraditionen, kulturhistorien och det kulturella minnets blinda fläck*. Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap, Stockholms universitet 2023. 366 s. ISBN 978-91-8014-154-3.

Under minst hundra år har minnet varit föremål för ingående forskning och under de senaste decennierna har flera studier ägnats detta tema som ett sätt att försöka förstå det man under 1900-talet gärna kallat historielöshet. Berlinmurens fall och (Öst)Europas förändrade

politiska läge med postmodernismens tendenser till grundläggande förändringar i sättet att värdera livets komponenter kan eventuellt ses som bakgrunden till tankar om vilken roll en bristande traditionsmedvetenhet, nämligen minnet, kan leda till. Paul Ricœur, Pierre Nora, Jan Assmann och Aleida Assmann får tjäna som exempel på sådana forskare som varit inspirerande över många ämnesgränser från klassiskt humanistiska discipliner som historia till mera samtidsinriktade och samhällsrelevanta områden som exempelvis rättspsykologi eller vittnespsykologi. Hur man minns, vad man minns och varför man minns respektive hur, vad och varför man glömmet är naturligtvis viktiga teman för folklorister som ju studerar den sorts kultur som mer eller mindre helt och hållet bygger på att kunna minnas.

Frederik Wallensteins doktorsavhandling i religionshistoria *Muntlighet och minne. Sagatraditionen, kulturhistorien och det kulturella minnets blinda fläck* är en viktig pusselbit i försöken att förstå vad minne och erinran är. Wallensteins inlägg i debatten är en kritisk granskning av Heidelbergforskarna Aleida och Jan Assmanns livslånga arbete. Aleida Assmann är anglist medan Jan Assmann är egyptolog. Båda är litteraturhistoriskt bevandrade och konstruerar med hjälp av den uppsättningen av tankar sin teori om de två sätten att minnas, nämligen det omedelbara minnet som underhålls av konkreta föremål i vid bemärkelse och det kulturella minnet. Detta sistnämnda blir centrum för uppmärksamheten hos Wallenstein.

Författaren har noggrant satt sig in i den Assmannska teorin och funnit att den är god nog för studier av det kulturella minnet så länge man håller sig till skriftliga källor för hur ett verk lever vidare genom seklerna. Problem uppstår dock, menar Wallenstein, om man som utgångspunkt för studiet av det kulturella minnet tar den muntliga traditionen. Det har Assmanns också insett och behandlar kanske därför detta område styvmoderligt, menar Wallenstein. Hans huvuduppgift blir därför

att avslöja denna "blinda fläck" i Assmanns teori och dessutom utarbeta en början till den pusselbit som saknas i deras modell och som specifikt ska gälla just den muntliga kultur-ens plats i det kulturella minnet. Därmed har Wallenstein satt sin ribba mycket högt. Att pusselbiten saknas är i och för sig lätt att se om man är van vid att tänka i banor utan de krav på lokalisering, tidsfästelse eller fasta formuleringar som oftast krävs i humaniora. Vad man kan göra för att utforma den är däremot inte helt enkelt att se.

Frågan är om denna pusselbit verkligen är viktig. Är den muntliga traditionen alls av teoretisk betydelse? Är den inte "bara" folklore, fantasi, flyktiga påhitt? På denna senare fråga måste man svara med ett klart nej. Den muntliga traditionen är visserligen, helt korrekt, folklore men den är därför också grunden för all världens stora epos, Iliaden, Odysseen, Bibeln men också för mera lokala sådana som sumerernas Enmerkar eller Gilgamesh, det turkiska Edige eller det västafrikanska Sundiata. Wallensteins intresse gäller särskilt de isländska sagorna som i en senare del av avhandlingen får utgöra det empiriska material på vilket han bygger sin bevisföring. I stället för att se det kulturella minnet som en rest av en muntlig "avart" av en litterär, halvt bortglömd tradition vill Wallenstein fråga sig vad som händer om man vänder på frågeställningen och antar att den muntliga traditionen var utgångspunkten så att den litterära traditionen redan är en (förändrad) produkt av ett kulturellt minne av muntligt framförande. I sin avhandling ägnar han därför rätt så mycket utrymme åt att söka och analysera texter som handlar om muntlig framställning på Island, både i sagadiktningen där själva framförandet återges mer eller mindre detaljerat och tydligt, och i den senare isländska folkliga traditionen, exempelvis när det gäller att fira skymning, där berättandet som tidsfördriv och underhållning är centralt.

Wallenstein går minutiöst igenom Assmanns teori. Ungefär två tredjedelar av boken

handlar om den, hur man kan förstå den och hur den har tillämpats. Författaren tar fasta på vissa begrepp som återkommer hos Assmanns. Som exempel får tjäna kulturell glömska och tradition, bägge centrala teman i kulturvetenskaperna. I synnerhet begreppet tradition har varit föremål för många försök till tolkning och förståelse utan att forskarna nått enighet. Jag saknar egentligen en motsvarande noggrann analys av begreppet kultur, ett annat lika centralt och lika svårfångat ord. Också intertextualitetsbegreppet hade kunnat få rum.

Wallenstein presenterar Assmanns teori genom en återkommande dialog med tidigare forskare inom denna avhandlings specialområde, nämligen den nordiska mytologin och sagalitteraturen. Här är det ingalunda fråga om *name dropping* utan varje referens och varje citat granskas kritiskt och förkastas eller antas efter noggrann argumentation. Efter att Wallenstein tagit avstånd från dessa forskningsresultat och dessutom framlagt sina egna rön sedan han nyläst både sina kollegors studier och originalmaterialet lyckas han sälla fram vad som kan sparas och utvecklas när han försöker komplettera Assmanns teori och vad han ser som irrelevant för sitt "muntliga" material i de isländska sagorna. På det som nu är kvar bygger han sin pusselbit men lägger naturligtvis till sådana komponenter som han i sin egen läsning funnit relevanta för sitt arbete. På detta sätt kan man konstatera att Wallenstein lyckats komplettera Assmanns teori så att den också blir användbar för studier av den muntliga traditionen.

Vidare arbetar Wallenstein hela tiden med frågan om hur kontinuiteten kan bevaras genom hundratal år i muntlig tradition. Detta är en viktig fråga som inte enbart gäller muntliga diktverks fortlevnad utan som också berör de värderingar vi har eller de sega strukturer som finns i kulturen men som sällan eller aldrig skrivs ner. Mera forskning kunde göras med hjälp av Wallensteins begreppsapparat för att belysa detta "folkliga" idéhistoriska fält. Han påpekar själv att traditionen är

beroende av relevans. Är den inte relevant försvinner den eller ligger åtminstone i träda tills situationen förändrats. Detta krav på relevans finns inte bara beträffande den fornnordiska diktningen utan också i avgöranden om vad som är rätt eller fel, tillåtet eller förbjudet, rätt beteende eller fel beteende, korrekta värderingar eller avskyvärda synsätt. Dem brottas människan med varje dag, på dem är hela samhället uppbyggt.

I avsnittet där den fornnordiska diktningen själv får komma till tals – det delas i varje underkapitel i två delar, den ena handlar om den religiösa diktningen, den andra om 1200-talets sagadiktning – visar Wallenstein dels sin stora beläsenhet, dels sin skicklighet som filolog. Här analyserar han tidigare forskning inom sagatraditionen, förkastar det onda men accepterar det goda, bygger vidare på det och presenterar nya tolkningar och visar därigenom hur den kulturella glömskan sorterar bort medan det kulturella minnet utvecklar det som är kvar. Detta görs också med beaktande av tidsaspekten och därigenom uppfylls Wallensteins löfte om en kulturhistorisk undersökning.

Frederik Wallensteins avhandling är annorlunda. Den följer inte det mönster som blivit gängse med inledning, forskningsfrågor, tidigare forskning, teori, metod och analys. Den är mera essäistisk, vilket dels underlättar läsandet för att den bygger upp intresset och nyfikenheten hos läsaren, dels försvårar det för att man som konsument av texten inte vet vad man kan förvänta sig. Forskningshistorien kommer genomgående in som en del i en dialog mellan den tidigare forskningen och Wallenstein själv. Teorin är objektet-materialet medan det fornnordiska materialet blir ett redskap för att uppnå målet att skapa den saknade pusselbiten och metoden bestäms av de behov som uppstår inom det aktuella avsnittet av avhandlingen. En skicklig dialog med tidigare forskning gör att äldre tankegångar blir relevanta. Helhetsbilden av både forskningen kring det kulturella minnet och den fornnordiska diktningen ingår i en

enhet som i en annan uppdelning hade varit svår att se för den som inte redan var bevandrad i temana. Detta sätt att arbeta öppnar också nya frågor som Wallenstein tydligt visar att han är medveten om men som han lika konsekvent hänvisar till framtiden och därigenom håller han sin avhandling ”slank”, utan utvikningar. En eloge tillkommer förgranskarna som vid sin läsning tydligen gjort ett avsteg från den rådande avhandlingsmodellen, tillåtit ett annat sätt att skriva och accepterat denna form för avhandling.

För mig som folklorist var det särskilt glädjande att stifta bekanskap med denna avhandling. Mycket av det Wallenstein grubblar över är nämligen rent folkloristiska problem som redan lösts inom denna disciplin. Äntligen tycks det finnas någon som ser kopplingen mellan folklören och epos-saga”litteraturen”. Här syns det tydligt vad folkloristiken har bidragit med under årtiondenas lopp när det gäller att försöka besvara frågor om minne, kontinuitet och anledningen till att varianter uppstår beroende på relevans.

Denna bok är bra att läsa för den vidgar perspektivet på hur man kan skriva en avhandling, den förklarar Assmanns teori på svenska, den presenterar forskningen kring den fornnordiska kulturen på ett spännande sätt och den fyller ett tydligt behov av att komplettera en dominerande minnesteori.

Ulrika Wolf-Knuts, Åbo

Charlotte Wikström: *Hjärnövermätning och hjärtehungar. Bildningsideal och pedagogiska visioner i Emilia Fogelklous författarskap 1902–1931*. Umeå universitet 2023. 230 s. ISBN 978-91-8070-038-2.

För reformpedagogiken var John Dewey en internationell förgrundsgestalt och i Sverige stod Ellen Key med den banbrytande boken *Barnets* århundrade i första ledet. Rörelsen